

# جایگاه صلح سبز در نظام آموزش عالی ایران

امین جعفری\*

اصغر احمدی\*\*

## چکیده

حق بر صلح و حق بر محیط زیست هر دو در نسل سوم حقوق بشر، یعنی در حق بر همبستگی گنجانده می‌شوند. تعامل صلح و محیط زیست تعاملی دوسویه است، زیرا گاه صلح حامی محیط زیست می‌شود و گاه محیط زیست حامی صلح که در نهایت نقطه تلاقی این دو صلح سبز است. بدینسان لازم است که نحوه این تعامل و ساز و کارهای رسیدن به صلح سبز در نظام آموزش عالی کشورها نهادینه شود تا هر چه بهتر در راه حفاظت از محیط زیست گام برداشته شود. پرسشی که مطرح می‌شود این است که در نظام آموزش عالی کشور ایران در رشته حقوق، به چه میزان حق بر صلح زیست محیطی نهادینه شده است و تا چه حد باید پیش رود؟ در پاسخ باید بیان داشت که در برنامه درسی گرایش‌های مختلف رشته حقوق در مقطع تحصیلات تکمیلی، در مجموع

---

\* عضو هیأت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی.

(نویسنده مسئول: amin.jafari@atu.ac.ir)

\*\* کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم شناسی.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۵/۰۷/۰۹

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۱۱/۱۷

فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، دوره نخست، شماره بیست و یکم، صص ۱۹۵-۲۰۸

در سه گرایش حقوق محیط زیست، حقوق بشر و حقوق بین‌الملل به مسئله صلح زیست محیطی توجه شده است. در گرایش حقوق محیط زیست (مقطع کارشناسی ارشد) درسی با عنوان «حقوق بشر و محیط زیست» وجود دارد که از سرفصل‌های اصلی آن به حق بر صلح و محیط زیست اختصاص داده شده است. در گرایش حقوق بشر (مقطع کارشناسی ارشد) درس «حقوق همبستگی» با پیش‌بینی حق بر صلح وجود دارد و در گرایش حقوق بین‌الملل نیز (مقطع کارشناسی ارشد و دکتری) درس «حقوق بین‌الملل اسلام» و «حقوق بشر» در همین راستا به امر حفظ صلح و امنیت جمعی بین‌المللی اختصاص یافته‌اند. در این پژوهش تلاش شده است که جایگاه صلح سبز در نظام آموزش عالی ایران بررسی شود.

واژه‌های کلیدی: محیط زیست، صلح سبز، نظام آموزش عالی ایران، توسعه پایدار.



پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی  
پرتال جامع علوم انسانی

## مقدمه

رابطه صلح و محیط زیست، رابطه‌ای مستقیم است که وجود هر یک بر وجود دیگری تأثیر می‌گذارد. امروزه این دو در نسل سوم حقوق بشر که از آن با عنوان «حقوق همبستگی»<sup>۱</sup> یاد می‌شود، گنجانده شده‌اند. حقوق همبستگی به مجموع حق‌هایی گفته می‌شود که درصدد ایجاد یا تقویت همبستگی در جامعه بین‌المللی هستند (انصاری، ۱۳۹۰: ۲۱). مجموعه حقوق همبستگی شامل حق بر محیط زیست<sup>۲</sup>، حق بر توسعه<sup>۳</sup>، حق بر صلح<sup>۴</sup> و حق بر میراث مشترک بشریت<sup>۵</sup> هستند (حبیبی، ۱۳۸۲: ۱۴۷). با توجه به اینکه وجود مخاصمات مسلحانه چه در سطح بین‌المللی و چه در سطح داخلی آثار ناگواری را بر محیط زیست برجای می‌گذارند، اسناد بین‌المللی بر وجود صلح و در نتیجه آن بر وجود محیط زیست سالم تأکید ورزیده‌اند. از جمله این اسناد می‌توان به کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو مصوب ۱۹۴۹، اعلامیه کنفرانس سازمان ملل متحد دربارهٔ انسان و محیط زیست (اعلامیه استکهلم) مصوب ۱۹۷۲، منشور جهانی طبیعت مصوب ۱۹۸۲ و بیانیه کنفرانس سازمان ملل متحد دربارهٔ محیط زیست و توسعه (اعلامیه ریو) مصوب ۱۹۹۲ اشاره کرد. اصل تخست اعلامیه استکهلم «حق بر محیط زیست» یعنی «حق داشتن محیط زیستی سالم» را همچون آزادی و برابری از «حقوق بنیادین» انسان‌ها تلقی نموده است (فیروزی، ۱۳۸۴: ۴۰). به همین جهت حمایت از محیط زیست انسان و بهبود آن موضوع مهمی است که بر رفاه افراد و توسعه اقتصادی در سراسر جهان اثر می‌گذارد. این آرزوی مبرم همه افراد سراسر دنیا و وظیفه همه دولت‌ها است (بند ۲ مقدمه اعلامیه

1. . Solidarity Rights
2. . Right to Environment
3. . Right to Development
4. . Right to Peace
5. . Right to Common Heritage of Mankind

استکهلم). از این رو با توجه به تأثیر مخرب جنگ بر محیط زیست، بند ۵ از اصول کلی منشور جهانی طبیعت مصوب ۱۹۸۲ سازمان ملل متحد بیان می‌دارد: «طبیعت بایستی در برابر تخریب ناشی از جنگ یا سایر فعالیت‌های خصمانه دیگر ایمن شود». بدینسان نمایان می‌گردد که نقطه تلاقی حق بر صلح و حق بر محیط زیست صلح سبز است. حال پرسشی که در این زمینه پیش می‌آید، آن است که نظام آموزش عالی ایران تا چه حد به مقوله صلح سبز توجه داشته است. به دیگر سخن، در رشته حقوق در مقطع تحصیلات تکمیلی، چه مقدار از دروس مشخص شده در برنامه‌های درسی گرایش‌های مختلف به مسأله صلح سبز توجه داشته‌اند. برای پاسخ به این پرسش ابتدا باید روشن گردد که کیفیت تعامل صلح و محیط زیست چگونه است تا سپس به تحلیل جایگاه فعلی این مقوله در نظام آموزش عالی ایران پرداخته شود. از این رو مطالب این مقاله در دو بخش تنظیم می‌گردند: صلح سبز: نقطه تلاقی تعامل صلح و محیط زیست (نخست) و صلح سبز و نظام آموزش عالی ایران (دوم).

### ۱. صلح سبز: نقطه تلاقی تعامل صلح و محیط زیست

تعامل صلح و محیط زیست تعاملی دو سویه است؛ زیرا گاه صلح حامی محیط زیست است و گاه محیط زیست بر وجود صلح تأکید می‌ورزد. از این رو در این قسمت این دو مورد بررسی قرار خواهند گرفت.

#### ۱-۱. حمایت صلح از محیط زیست

وجود صلح در جوامع، تأثیر مستقیمی بر وجود محیط زیست سالم دارد. به سخن دیگر در صورت نقض صلح لطمات ناگواری بر محیط زیست پدید می‌آید. به همین جهت است که اصل بیست و پنجم اعلامیه ریو مقرر می‌دارد: «صلح، توسعه و حفاظت از محیط زیست به یکدیگر وابسته‌اند و نمی‌توان آنها را از یکدیگر جدا کرد». در جنگ‌های بین‌المللی و داخلی کشورها آنچه که آسیب فراوان می‌بیند، محیط زیست است. جنگ‌های جهانی اول و دوم؛ جنگ آمریکا علیه ویتنام، افغانستان و عراق؛ جنگ عراق علیه ایران؛ جنگ اسرائیل علیه فلسطین (به خصوص جنگ ۲۲ روزه غزه) و لبنان و جنگ‌های داخلی کنونی در سوریه و عراق (گروه‌های تروریستی داعش و جبهه‌النصره) که در آنها خسارات

فراوانی بر محیط زیست وارد شده است. برای نمونه می‌توان به خسارات زیست محیطی جنگ ۲۲ روزه غزه اشاره کرد که در آن به جهت استفاده از گلوله‌های توپ حاوی فسفر سفید، علاوه بر بخش کشاورزی نوار غزه، به سبب تخریب مساحت زیادی از زمین‌های کشاورزی و چاه‌های آب و بندرگاه‌های ماهیگیری، زیرساخت‌های مربوط به انتقال آب و فاضلاب آسیب فراوان دید (نجفی اسفاد و جلالیان، ۱۳۹۱: ۲۰۸). به همین جهت است که در اسناد بین‌المللی، تخریب محیط زیست به عنوان یکی از جنایات جنگی شناخته شده است. در کنوانسیون‌های ژنو مصوب ۱۹۴۹ که بر انسانی تر کردن جنگ و حقوق بشر دوستانه تأکید دارند، هر گونه مقابله به مثل به محیط زیست طبیعی ممنوع اعلام شده و از مصادیق جنایات جنگی دانسته شده است. از دیگر سو، بحران‌های جدید زیست محیطی باعث شده که مفهوم تهدید علیه صلح و امنیت بین‌المللی به تدریج گسترده تر و وسیع تر شود و مواردی چون تغییرات آب و هوایی، پناهندگان زیست محیطی و درگیری‌های مسلحانه داخلی و تهدیدات غیرنظامی چون بیماری‌های مسری، فقر و بیابان‌زایی و ... را دربرگیرد (بیگ زاده و افشاری، ۱۳۹۰: ۲۱۸-۲۱۷).

در حقوق بین‌الملل محیط زیست مقرراتی وجود دارند که نشانگر حمایت صلح از محیط زیست هستند. از جمله اصل بیست و چهارم اعلامیه ریو که بیان می‌دارد: «جنگ به طور طبیعی نابودکننده توسعه مستمر است. بنابراین، دولت‌ها باید قوانین بین‌المللی حفاظت از محیط زیست را به هنگام درگیری‌های مسلحانه رعایت کنند و به آنها احترام گذارند و در صورت لزوم برای ارتقاء، توسعه، همکاری کنند».

## ۲-۱. حمایت محیط زیست از صلح

گاه این محیط زیست است که حامی وجود صلح می‌شود، زیرا وجود صلح بر وجود محیط زیست سالم تأثیر دارد. به همین جهت در حقوق بین‌الملل محیط زیست مقرراتی وجود دارند که بر وجود صلح تأکید می‌ورزند. اصل اول اعلامیه استکهلم مقرر می‌دارد: «انسان حقوقی بنیادی نسبت به آزادی، مساوات و شرایط مناسب و زندگی در محیطی که به او اجازه زندگی با وقار و سعادت‌مندانه را می‌دهد، دارد و مسئولیت حفظ و بهبود محیط زیست برای نسل حاضر و نسل‌های آینده را به عهده دارد. از این جهت سیاست‌های مشوق یا تداوم دهنده آپارتاید، جدایی‌طلبی نژادی، تبعیض، استعمار و دیگر اشکال ظلم

و تسلط خارجی محکوم می‌شوند و باید نابود گردند». اصل بیست و ششم این اعلامیه نیز در خصوص تسلیحات هسته‌ای مقرر می‌دارد: «انسان و محیط زیست او باید از اثرات تسلیحات هسته‌ای و تمام وسایل تخریب عمومی دیگر مصون بماند. دولت‌ها باید برای رسیدن به توافقی سریع، از طریق ارگان‌های مناسب بین‌المللی، درباره حذف و نابودی کامل چنین سلاح‌هایی بکوشند». همچنین اصل بیست و ششم اعلامیه ریوکه اشعار می‌دارد: «کشورها باید همه اختلافات خود در زمینه محیط زیست را به طور مسالمت‌آمیز و با استفاده از امکانات مناسب و هماهنگ با منشور ملل متحد حل و فصل کنند». در واقع این اصل بیان‌کننده این است که اختلافات زیست‌محیطی به هیچ وجه نباید به درگیری مسلحانه بیانجامند و از این رو باید به طور مسالمت‌آمیز حل شوند. همچنین در مقدمه منشور جهانی طبیعت آمده است: «رقابت به خاطر کمبود منابع کمک‌هایی را ایجاد می‌کند، در حالیکه حفاظت از طبیعت و منابع طبیعی منجر به عدالت و حفظ صلح می‌گردد و تا زمانی که بشر زندگی در صلح را نیاموزد و جنگ و تسلیحات را رها نکند، حفاظت به دست نمی‌آید».

## ۲. صلح سبز و نظام آموزش عالی ایران

در مجموع گرایش‌های رشته حقوق، تنها سه گرایش به مسأله صلح زیست محیطی پرداخته‌اند که عبارتند از: گرایش حقوق محیط زیست، گرایش حقوق بشر و گرایش حقوق بین‌الملل. با این وجود در نظام آموزش عالی ایران از این سه گرایش تنها گرایش حقوق بین‌الملل علاوه بر مقطع کارشناسی ارشد، دارای مقطع دکتری نیز می‌باشد و دو گرایش حقوق محیط زیست و حقوق بشر تنها در سطح کارشناسی ارشد فعالیت علمی دارند. با این حال باید دید که در این سه گرایش مسأله صلح سبز تا چه میزان مورد توجه قرار گرفته است و کاستی‌های نظام آموزش عالی ایران در این خصوص چیست. به همین جهت ابتدا برنامه مصوب این گرایش‌ها توسط شورای عالی برنامه‌ریزی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری آورده می‌شود و سپس به تحلیل جایگاه صلح سبز در گرایش‌های مزبور و کاستی‌های موجود در نظام آموزش عالی ایران در این خصوص پرداخته خواهد شد.

۲-۱. برنامه درسی گرایش‌های سه‌گانه رشته حقوق

۲-۱-۱. گرایش حقوق محیط زیست

جدول شماره ۱: دروس اجباری دوره کارشناسی ارشد حقوق محیط زیست

ردیف	نام درس	تعداد واحد
۱	کلیات حقوق محیط زیست	۲
۲	حقوق اداری	۲
۳	حقوق حفاظت از آب‌ها	۲
۴	حقوق حفاظت از پوشش گیاهی	۲
۵	حقوق حفاظت از جانوران	۲
۶	حقوق حفاظت از هوا	۱
۷	حقوق انرژی و صنعت	۱
۸	سازمان‌های داخلی مسئول حفاظت از محیط زیست	۲
۹	سازمان‌های بین‌المللی حفاظت از محیط زیست	۲
۱۰	ضمانت‌های حقوقی حفاظت از محیط زیست	۲
۱۱	مسئولیت‌های بین‌المللی ناشی از خسارت‌های زیست محیطی	۲
۱۲	متون حقوقی به زبان خارجی	۳
۱۳	سمینار	۱
۱۴	رساله	۴

جدول شماره ۲: دروس اختیاری دوره کارشناسی ارشد حقوق محیط زیست

ردیف	نام درس	تعداد واحد
۱	حقوق بشر و محیط زیست	۱
۲	حقوق شهری و روستایی	۱
۳	تجارت بین‌الملل و حقوق محیط زیست	۱
۴	توسعه پایدار و حفاظت از محیط زیست	۱
۵	حفاظت از محیط زیست در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی	۲
۶	حفاظت از محیط زیست در رویه قضایی کشورها	۲
۷	حفاظت از محیط زیست در رویه بین‌المللی	۲

## ۲-۱-۲. گرایش حقوق بشر

جدول شماره ۳: دروس اجباری دوره کارشناسی ارشد حقوق بشر

ردیف	نام درس	تعداد واحد
۱	نقد مبانی فلسفی حقوق بشر	۲
۲	حقوق مدنی و سیاسی	۲
۳	حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی	۲
۴	حقوق همبستگی	۲
۵	دولت و حقوق بشر	۲
۶	نهادها و سازوکارهای جهانی حمایت از حقوق بشر	۲
۷	نهادها و سازوکارهای منطقه‌ای حمایت از حقوق بشر	۲
۸	حقوق بشر از دیدگاه اسلام	۲
۹	نظام بین‌المللی حقوق بر در ایران	۲
۱۰	آموزش حقوق بشر	۱
۱۱	حقوق بشر دوستانه و مسئولیت بین‌المللی فردی در قبال نقض حقوق بشر	۲
۱۲	متون حقوقی به زبان خارجی	۲
۱۳	سمینار	۱
۱۴	پایان‌نامه	۴

جدول شماره ۴: دروس اختیاری دوره کارشناسی ارشد حقوق بشر

ردیف	نام درس	تعداد واحد
۱	مبانی انسان‌شناختی حقوق بشر و تنوع فرهنگی	۲
۲	حقوق زن	۱
۳	حقوق کودک	۱
۴	حقوق کار	۱
۵	حق تعیین سرنوشت و حقوق ملت‌ها	۱
۶	دادرسی عادلانه و مدیریت قضایی	۲



۷	سازمان‌های بین‌المللی غیردولتی و حمایت از حقوق بشر	۱
۸	حقوق پناهندگی	۱
۹	آزادی بیان و اجتماعات و تشکیلات	۱
۱۰	حمایت از حقوق اقلیت‌ها	۱

### ۳-۱-۲. گرایش حقوق بین‌الملل

جدول شماره ۵: دروس اجباری دوره کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل

ردیف	نام درس	تعداد واحد
۱	حقوق معاهدات	۲
۲	مسئولیت بین‌المللی	۲
۳	حقوق دریاها	۲
۴	حقوق بین‌الملل اقتصادی	۲
۵	سازمان‌های بین‌المللی	۲
۶	حقوق بین‌الملل اسلام	۲
۷	روهای حقوقی حل و فصل اختلافات بین‌المللی	۲
۸	حقوق بین‌الملل خصوصی	۲
۹	متون حقوقی به زبان خارجی	۲
۱۰	سمینار	۱
۱۱	پایان‌نامه	۴

جدول شماره ۶: دروس اختیاری دوره کارشناسی ارشد حقوق بین‌الملل

ردیف	نام درس	تعداد واحد
۱	تاریخ تحولات حقوق بین‌الملل	۲
۲	حقوق بین‌الملل هوا و فضا	۲
۳	حقوق مخاصمات مسلحانه	۲
۴	حقوق جزای بین‌الملل	۲

۵	حقوق دیپلماتیک و کنسولی	۱
۶	تأسیس و جانینی دولت‌ها در حقوق بین‌الملل	۱
۷	سازمان‌های منطقه‌ای	۲
۸	حقوق بین‌الملل ارتباطات جمعی	۱
۹	حقوق بین‌الملل کار	۲
۱۰	حقوق بین‌الملل توسعه	۱
۱۱	مسئولیت مدنی	۲
۱۲	بررسی تفصیلی برخی مسائل حقوق بین‌الملل عمومی	۲
۱۳	حقوق تجارت بین‌الملل	۲
۱۴	حقوق دریایی	۱
۱۵	نظریه‌های مختلف در روابط بین‌الملل	۱
۱۶	حقوق بین‌الملل محیط زیست	۱

جدول شماره ۷: دروس اصلی - تخصصی دکترای حقوق بین‌الملل عمومی

ردیف	نام درس	تعداد واحد
۱	تحقیق در متون و اسناد بین‌المللی	۲
۲	تحلیل محتوای آراء و احکام قضایی و داوری بین‌المللی	۲
۳	نقد و بررسی مکاتب فلسفی در حقوق بین‌الملل عمومی	۲
۴	تحلیل عملکرد بین‌المللی دولت‌ها و وقایع بین‌المللی روز	۲
۵	حقوق بشر	۲
۶	متون پیشرفته حقوقی	۲

جدول شماره ۸: دروس اختیاری دکترای حقوق بین‌الملل عمومی

ردیف	نام درس	تعداد واحد
۱	حقوق بین‌الملل محیط زیست	۲
۲	حقوق بین‌الملل دریا	۲
۳	حقوق بین‌الملل هوا و فضا	۲
۴	حقوق بین‌الملل اقتصادی	۲

۵	حقوق مخاصمات مسلحانه	۲
۶	مسئولیت بین‌المللی	۲
۷	حل و فصل قضایی اختلافات بین‌المللی	۲
۸	حقوق بین‌الملل کیفری	۲
۹	دولت	۲
۱۰	سازمان‌های بین‌الدولی	۲
۱۱	سازمان‌های غیردولتی	۲
۱۲	شرکت‌های فراملی و حقوق بین‌الملل	۲

### ۳. تحلیل نظام آموزش عالی ایران در توجه به صلح سبز

در توضیح جداول فوق‌الذکر باید بیان داشت که در گرایش حقوق محیط زیست، از مجموع دروس اجباری این گرایش، هیچ واحد درسی به مقوله صلح سبز اختصاص داده نشده است. اما در میان دروس اختیاری این گرایش، سه واحد درسی به صلح سبز توجه داشته‌اند. نخست درس «حقوق بشر و محیط زیست» به ارزش یک واحد درسی و دوم درس «حفاظت از محیط زیست در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی» به ارزش دو واحد درسی. برخی از سرفصل‌های مصوب شورای عالی برنامه ریزی در درس نخست عبارتند از: تعریف حقوق بشر، حقوق همبستگی، حق بر محیط زیست سالم، حق بر توسعه و محیط زیست و حق بر صلح محیط زیست. مهم‌ترین سرفصل‌های درس دوم نیز عبارتند از: اصل کلی حاکم بر مخاصمات مسلحانه، حقوق عرفی مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و حفاظت از محیط زیست، کنوانسیون ممنوعیت استفاده از تکنیک‌های تغییردهنده محیط زیست برای اهداف نظامی و هر هدف خصمانه دیگر، کمیسیون حقوق بین‌الملل و حفاظت از محیط زیست در مخاصمات مسلحانه بین‌المللی و جنگ‌های اتمی، شیمیایی و میکروبی. در گرایش حقوق بشر برخلاف گرایش حقوق محیط زیست، در دروس اجباری به مسأله صلح سبز توجه شده است و در دروس اختیاری چنین توجهی به عمل نیامده است. در این گرایش درس «حقوق همبستگی» و درس «حقوق بشر دوستانه بین‌المللی فردی در قبال نقض حقوق بشر» هر یک به ارزش دو واحد درسی به مسأله صلح سبز توجه داشته‌اند. در درس نخست سرفصل‌هایی چون حق بر صلح، حق بر محیط زیست

سالم و حق بر توسعه در نظر گرفته شده‌اند. همچنین در درس دوم، سرفصل‌های مهمی چون کنوانسیون‌های ژنو و مخاصمات مسلحانه بین‌المللی، کنوانسیون‌های ژنو و مخاصمات مسلحانه غیربین‌المللی و کمیته صلیب سرخ و هلال احمر وجود دارند. سرانجام در گرایش حقوق بین‌الملل هم در مقطع کارشناسی ارشد و هم در مقطع دکتری حقوق بین‌الملل عمومی مواد درسی مرتبط با صلح سبز وجود دارند. از جمله در مقطع کارشناسی ارشد می‌توان به درس اجباری «حقوق بین‌الملل اسلام» به ارزش دو واحد درسی اشاره کرد که صلح و جنگ در اسلام (اصل قراردادی کردن روابط بین‌الملل و جغرافیای سیاسی جهان از دیدگاه فقه اسلامی و مسئله شناسایی و تئوری کشور و انواع قراردادهای بین‌المللی و آثار حقوقی صلح و جهاد و شرایط و مقررات آن و آثار حقوقی ناشی از جنگ) یکی از سرفصل‌های مهم آن است. همچنین در دروس اختیاری این گرایش، علاوه بر درس «نظام بین‌الملل حقوق بشر» به ارزش دو واحد درسی؛ درس «حقوق مخاصمات مسلحانه» به ارزش دو واحد درسی وجود دارد که دارای سرفصل‌هایی چون: مخاصمات مسلحانه و حقوق قابل اجرا در آن، فعالیت‌های بین‌المللی در جهت حفظ صلح و امنیت جمعی بین‌المللی از جمله حذف مخاصمات مسلحانه از صحنه بین‌المللی (پیمان‌ها و قراردادهای صلح) و راه‌های کمک به از میان بردن مخاصمات مسلحانه (خلع سلاح، تقلیل سلاح، نظارت و کنترل بین‌المللی، عدم تعهد و آثار آن، توازن قوا و نقش آن در جلوگیری از مخاصمات مسلحانه) می‌باشد. در مقطع دکتری حقوق بین‌الملل عمومی نیز در دروس اجباری، درس «حقوق بشر» به ارزش دو واحد درسی و در دروس اختیاری، دروس «حقوق بین‌الملل محیط زیست» و «حقوق مخاصمات مسلحانه» هر یک به ارزش دو واحد درسی مقرراتی را در خصوص صلح سبز مطرح کرده‌اند.

بدینسان، مشخص می‌شود که جایگاه صلح سبز در رشته حقوق به طوری که بایسته و شایسته است، رعایت نشده؛ زیرا از یک سو در گرایش‌های دیگر این رشته مانند گرایش حقوق جزا و جرم‌شناسی در مقطع کارشناسی ارشد و حقوق کیفری و جرم‌شناسی در مقطع دکتری به صلح سبز توجه نشده است؛ و از سوی دیگر در گرایش‌های حقوق محیط زیست، حقوق بشر و حقوق بین‌الملل مقوله صلح سبز جایگاه مهمی ندارد و غالباً در دروس اختیاری به آن توجه شده است. نخست دروس مرتبط با صلح سبز در گرایش‌های دیگر رشته حقوق گنجانده شود و دوم در گرایش‌های سه گانه مزبور مسأله صلح سبز از جایگاه ارزشمندتری برخوردار شود.

## نتیجه

صلح سبز نقطه تلاقی حق بر صلح و حق بر محیط زیست است که هر دو در نسل سوم حقوق بشر یعنی حقوق همبستگی می‌گنجد. امروزه جنگ‌های داخلی و بین‌المللی آثار ناگوار فراوانی بر محیط زیست بر جای می‌گذارند؛ از این رو، صلح و جنگ تأثیر مستقیم بر وجود یا عدم وجود محیط زیست دارد. به همین جهت صلح و محیط زیست حامی یکدیگرند، زیرا نتیجه وجود صلح وجود محیط زیست سالم و نتیجه محیط زیست سالم وجود صلح است. نتیجه وجود صلح و محیط زیست سالم، توسعه جوامع است که خود در قالب حق بر توسعه در نسل سوم حقوق بشر گنجانده شده است. به همین جهت در اسناد بین‌المللی زیست محیطی چون اعلامیه استکهلم و ریو و غیر زیست محیطی چون کنوانسیون‌های چهارگانه ژنو هم بر حمایت صلح از محیط زیست و هم بر حمایت محیط زیست از صلح تأکید شده است. در نظام آموزش عالی ایران در رشته حقوق در مقطع تحصیلات تکمیلی، در مجموع در سه گرایش حقوق محیط زیست (کارشناسی ارشد)، حقوق بشر (کارشناسی ارشد) و حقوق بین‌الملل (کارشناسی ارشد و دکتری) به مسأله صلح سبز توجه شده است اما این توجه در حاشیه بوده زیرا دروس محدودی به این مقوله پرداخته‌اند. علاوه بر این در سایر گرایش‌های این رشته مانند حقوق جزا و جرم‌شناسی به مسأله صلح سبز توجه نشده است. از این رو لازم است که نخست دروس مرتبط با صلح سبز در گرایش‌های دیگر رشته حقوق گنجانده شود و دوم در گرایش‌های سه‌گانه مزبور مسأله صلح سبز از جایگاه ارزشمندتری برخوردار شود. \*

## کتابنامه

### منابع فارسی

- انصاری، باقر. (۱۳۹۰). «مبانی حقوق همبستگی»، **فصلنامه حقوق مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی**، ۴۱ (۴). صص ۲۱-۴۰.
- بیگزاده، ابراهیم و مریم افشاری. (۱۳۹۰). «تغییرات آب و هوایی از امنیت بین‌المللی تا امنیت انسانی در حقوق بین‌الملل»، **مجله تحقیقات حقوقی**، (۵). صص ۲۱۱-۲۴۳.
- حبیبی، محمدحسن. (۱۳۸۲). «حق برخورداری از محیط زیست سالم به عنوان حق بشریت»، **مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی**، (۶۰). صص ۱۷۰-۱۳۱.
- فیروزی، مهدی. (۱۳۸۴). **حق بر محیط زیست**. چاپ اول. تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی.
- نجفی اسفاد، مرتضی و عسکر جلالیان (۱۳۹۱)، «ضرورت تأسیس دادگاه بین‌المللی محیط زیست جهت حمایت کیفری و حقوقی از محیط زیست در مقابل خسارات وارده در جنگ ۲۲ روزه غزه»، **فصلنامه راهبرد**، ۲۱ (۶۳). صص ۲۴۱-۲۰۵. پژوهش‌های حقوقی و مطالعات فرهنگی
- پرتال جامع علوم انسانی